

Tarján Tamás

Szemmagasságban XIV.

Szeptember tájt, amikor naplóm íródik, a könyvkiadás nyárvégi nyújtózkodással ébredzik a kánikulai pihenésből. A könyvhét után, a szabadság idején engedélyezett "szünet" leginkább a szépirodalmi művekben szokott pauzát hozni. Becses újdonságaikat már a téli könyvvásárra tartogatják a műhelyek. Persze bőven van miről hírt adni, de a szemlében nem fog túltengeni a kortársi líra és epika. Annál inkább éledeznek a színházak. Legyünk pontosabbak: készülnek a premiekre – viszont szeptember 21-én, a magyar dráma napján nem jeleskedtek az ünneplésben... (Ma szeptember 23-át írunk, de szegény Siposhegyi Péter épp e percekben "ellen-írja" alkalmi új magyar drámáját. Érté ír, az ügyért, és az ünnepen oly föl-tűnően magyar drámátlan teátrumi gyakorlat bírálataképp. Egy nap leforgása alatt a Rátkai Klubban felolvasószínpadi premierig visz egy rögtönzött színművet !) Mivel az ősz egyik legkiemelkedőbb rendezvényét is a színház ígéri – az Európai Színházak Uniójának 2. Színházi Fesztiválját, október 22. és november 8. között, Budapesten –, ejtsünk szót az évad első, már lezajlott premierjéről, mely ugyan nem ostromolja a világ-színházat, ám derekas munka.

/Kakukktojás/ A Karinthy Színház – működési formájával, célkitűzéseivel, bemutatóinak megítélésével – maga is amolyan kakukktojás a főváros színházi életében. Ennek a másságnak a direktor, *Karinthy Márton* ugyancsak tudatában van, és részben nem ok nélkül büszke rá (igaz, az önkritikáról hajlamos elfeledkezni). *Kakukktojás* a magyarított címe annak a *Harvey Fierstein*-darabnak is (eredetileg: *Torch Song Trilogy*), amelyet az *Órült nők ketrece* sikeres szerzője a homoszexuálisok, transzvesztiták világáról, e "mátság" elvi-erkölcsi tolerálása érdekében írt. Persze a vérbeli színházi lehetőséget is észrevette a szerepjátász tragikomédiájában, édesbús lírájában a vérbeli színházi ember. A vékonyka – sehol sem ízléstelen – történet

ismertetése szükségtelen. A ki-rekesztettség elleni szót emelés ebben a szűk témakörben érvényes. Karinthy fordítása-át-dolgozása alighanem javított is a szövegen – mely így is a giccshatáron ropja. Ám ahogy a színház minden halványabb alkotást képes lehet "megemelni" a maga eszköztárával, a színesek elevenítő erejével, úgy ezt a zenés játékot is átlénye-

gíthette kellemes látni- és hal-
lanivalóvá. Szellemesen kitá-
gított díszlettér, ügyes nőimitá-
torok karikírozó föllépése, és
főként két-három jeles színész
alakítása hozott a Karinthy
Színház szempontjából nem le-
becsülendő művészi ered-
ményt. A legjobb jelenetben
Cseke Péter (Arnold), Horváth
Lajos Ottó (Ed), Németh Kris-
tóf (Alan) és Sára Bernadette
(Laurel) négyese minden le-
hetséges kapcsolatot "kibe-
szél", mindig a másik kettő
passzív jelenlétében. (Csak La-
urel nemi hovatarozása
mondható többé-kevésbé
egyértelműnek. Ő nő.) Ka-
rinthy Márton ebben a félho-
mályosan derengő éjszakai
képben, finom ágyjelenetben
a nemi, a szexuális dilemmákat
az általános emberi létkérdé-
sek, interperszonális viszony-
latok mögé utasította: fölmu-
tatta emberi nemünk minden
tagjának kísértő árvaságát, s a
vágyat, igyekvést, ahogy küsz-
ködve, nevetve, legyintve árva-
ságunk ellen hadakozunk.

A kényes pont a gyermek
David (Seszták Szabolcs) je-
lenléte a kvartett mellett. Jobb
lenne, ha ő, a kis "homokos"
nem asszisztálna életmegoldó
kamaszként Arnold és Ed "há-

zasságában". Nem véletlen, hogy az ellenoldalon a már nem
fiatal édesanya (Margitai Ági dinamikus, érzékeny meg-
formálásában) a kívülálló szomorúan ámuló kritikai atti-
tűdjével kíséri fia választásait. De tényleg jobb lenne ez a
jobb lenne? Karinthy Márton jó érzékkel esélyt hagy az is-
kolakerülésre fogékony diáknak, hogy a normális, a "nem
más" társadalomba is visszautat találjon. S ha marad "női-
mitátor", imitációja a férfinak – akkor is ember válhat be-
lőle, és nem alvilági pária.

/A mezsgyén/ Szezonkezdésre jutott egy könyvsorozati
bemutató is. A Globe Könyvek 1. darabja (a *Cégér Kiadó*-
tól) Bérczes László interjúkötete, amely első főfejezetében
Cseh Tamás (és Bereményi Géza) törekvéseinek krónikáját
nyújtja, a másodikban pedig a magyar színház marginális
tehetségeit, nem szabályszerű pályát befutott alkotóit szó-
laltatja meg. Paál Istvántól Kovács Lajosig, Fodor Tamás-
tól Jordán Tamásig, Halász Pétertől Lukáts Andorig, Tóth
Józseftől Jancsó Miklósig tart a sor. Az életutak gyakorta
érintkeznek is egymással.

A sorozatnak (benne a Katona József Színház első évti-
zedét mérlegre tevő, jövőre várható Mészáros Tamás-
könyvnek) barátokat, érdeklődőket toborzó sajtótájéko-
zaton a szerző elmondta: édesapja gyűjtötte össze a folyó-
iratokban megjelent írásokat. Köszönet érte a gondos apá-
nak! A magyar sajtó egyik legfontosabb és legkarakter-
esebb megszólalásmódja immár másfél évtizede az interjú-
műfaj. Ez a forma kiválóan alkalmas volt arra (amikor még
alkalmasnak kellett lennie), hogy elharapja, de sejtse a
nehezen kimondhatót – ma pedig az őszinteség, az atmosz-
férikus közvetlenség, a szuverenitás áradhat belőle. Éne-
ket, egyéneket hozhat közel, ajándékozhat a korábban uni-
formizált, a szabályszerűtlenségtől rettegő vagy idegenke-
dő társadalomnak. Teljes őszinteség, kendőzetlenség, egy
igazság ugyan nincs, de amit Bérczes hősei igazságként fo-
galmazznak meg, az mindig, tényleg az igazság alapvető,
döntő része. Az összkép szociológiai értelemben is pontos-

sá teszi – Balassa Péter bevezetője is rámutat erre –, mit jelentett a margó-lét, mezsgye-lét, mint a művész önmaga-örzése, illetve mint kényszerhely és kényszerpálya.

Bérczes beleérező riporter, húsz éve él a magyar irodalom és színház körforgásában, otthonosságával azonban nem kérkedik, sőt egyik legvonzóbb érénye, hogy a magabiztosság mögött is töprengő, kételkedő, visszakérdező (olykor kedvesen suta) fiatalember (a beszélgetések többségét, szinte mindegyikét java harmincas éveiben készítette). Jó lenne, ha a riportműfajból (amelyre következő készülő könyve, az erdélyi rendezőt, Tompa Miklóst portretizáló kötet is épül) a még sajátabb véleményformálás, a közvetlen beszéd felé tájékozódna. Akár azzal is, hogy a magaszavaival ismét megírja a Cseh Tamás – Bereményi Géza alkotópáros működésének, sikereinek és kudarcainak történetét.

/Bólya Péter árnyéka/ Bizony hatalmas árnyéka volt, hatalmas fekete árnyalak maga is. A "hatvanötösök-hetvenesek" generációjában a jellegzetes mezsgye-irodalmat művelte, a bulvársajtó sikeres orvostanácsadójaként (a szerelmi és az étkezéskultúra ironikus filozófusaként) is a margón élt, működött. S eltávozott váratlanul, negyvenkilenc esztendősen.

Éjszakai emlékek villannak föl róla. Éjfélből hajnalba nyúló rádióműsor: kimért, energikus lépteivel eldübörög, hogy egy-egy pohár borral adjon ritmust az idő lomha múlásának. Klubokban, gyanús éttermekben üldögél, kissé hátradöntött felsőtesttel, és szemléli az éj figuráit. A világítatlan fővárosban siet, nem tudni, honnan és hová. Alkathoz, ifjúságához, orvosi és művészi munkájához tartozott az éjszakázás. Bólya Péter azonban tulajdonképp ügyeletet vállalt. Önmagára nem a legjobban tudott vigyázni, hát figyelte felebarátait, és okulásukra – ha hajlandók voltak okulni – tucatszor tucatnyi variánsban megírta az önsorsrontó, a szabadsághiányban vergődő értelmiségi csatangolásait, vesszőfutását. Legemlékezetesebb hőse a

házát lebontó ember...

Szekeresi, Tornyosi, Székesi, Halasi, Kettesi, Könyvesi: ilyesfaja nevekre szerette keresztelni mindig egy-egy hősalakját. A mindig-egy hányódót, a sorsvesztő férfit. Az ezredvég erkölcsi és irodalmi párbaibaiban Krúdy Gyula alakmásának, reinkarnációjának álmodta magát, írói énjét.

Nemzedékének, az 1940 táján születetteknek alighanem a legjobb és legszínesebb mesélője, történetmondója volt, sok-sok keserű tapasztalattal az orvoslás, a literatúra, a dzsessz, az éjszaka világából. A fölényes irónián és a fanyarul költői szöfűzésen kívül kevésbé törődött az írás beszédmódjával, a forma készségével – így a rengeteg történet egészében egy életmű előtörténete maradt. De ha kifelejtették az úgynevezett – a szintén korán elhunyt Gáll István mondta – "Péterek" prózáiró generációjából, Hajnóczy Péter, Nádas Péter, Dobai Péter és a többiek mellől, akkor öntudatos, nem agresszív hangú levélben, spirálfüzetből kitépelt kockás lapon, sietős kézírással tiltakozott.

Írnod kellett volna, Péter! Írnod, épp most, és végre, vég-

re! Szekesiról, Tornyosiról, Könyvesiról!

Ezt a legutolsó történetet, *Koporsóssiet...* – ezt Krúdy Gyula sem bocsátja meg Neced az égi vendégfogadóban.

/Sator arepo.../ Hol lehet folytatni egy nekrológ után...? Talán a nagyon régiben, az antikban: a klasszicitásba, a mitológiákba békülve. A *Corvina Kiadó* által közrebocsátott *Antik lexikonunk* persze a maga nemében a lehető legfiatalabb. Kissé korosodó német előzményét a magyar adaptálók Szepes Erika vezette filológus csapata megszabadította a politikai természetű meszesedésektől. A szócikkeket jótékonyan járta át a poétikai kiegészítések ifjító életelixírje, és a tömörítések is frissebbé varázsolták a lexikont. Egyszer kétszer mintha fiatalosan kapcsolódó is lenne az útmutatás. E sorok írója például elsőként a Saturnus címszónak nézett utána – Weöres Sándor *Merülő Saturnus* című versének elemzése kapcsán –, s bizony az itt találtaknak a négyzereését szedhette össze a jó öreg Pecz négy kötetéből, Jankovics Marcell naptári bűvárlásaiból, modern enciklopédiákból.

Fontos vonatkozások is említetlenül maradtak.

Egyébként az átdolgozott lexikon valóban a poétika területén lett a legkiválóbb, de a görög-római mitológia egészét (és más mitológiák egy részét), valamint a "civilizációs aranykor" tudnivalóit világos szövegezésben, pontosan, racionálisan közli. (Ha G.S. Kirk *A mítosz* című könyvét is hozzáolvassuk, melyet negyedszázad teltével a tág horizontú *Holnap Kiadó* közvetített számunkra a tudomány tegnapi napjából, akkor azt a rendszerező, elméleti jártasságot is megszerezzük, amelyhez egy lexikon szükségképp kevésbé segít hozzá.)

Mutatóban néhány címszó-"kezdemény" a gazdag kínálatból: *antidoszisz* (vagyonesere), *Civilis*, *Caius Iulius* (előkelő batavus nemzetség sarja, cohorsparancsnok), *hüderia* (fém-ből vagy égetett agyagból készült edény), *Nagy Sándor* (gör. Alexandrosz Megasz; Pella, i.e. 356 – Babilon, 323), *Órion* (a görög mitológiában vad boiótiai vadász), *számológép* (az első i.e. 80 tájról maradt fenn, de rekonstruálni nem lehet a működését), *zeugma* (stilisztikai alakzat, több főnév kapcsolata egy igével).

Micsoda bőség! És mennyi titok! Az *Antik lexikon* címeréül az ún. *Sator-formulát* választhatnánk: a SATOR – AREPO – TENET – OPERA – ROTAS ötbetűs sorokból álló mágikus négyszögét. Az ábécé betűiből létrehozható világteljesség bír varázsos erővel (a szavak az utolsó betűtől kezdve visszafelé is *önmagukat* írják). A négyszög mondat szerű összefüggése, jelentése tisztázatlan. Hans Biedermann *A mágikus művészetek zseblexikonában* (1989) megadott néhány értelmezési lehetőséget, de ő is föltételezte, hogy netán csak játékos formuláról van szó. Az ilyesfajta "elkalandozások" már nem jellemzik a *Johannes Irmischer* által jegyzett (ám ismételjük, jócskán átdolgozott) új-Antik lexikont; a tudás tárházaként és útra bocsátóként viszont elsőrangú.

/História, Arany-fényben/ "Emlékezzenek régiekre! /Az Szythiából kijüttekre! /Magyaroknak eleikre! /És azoknak vitézségekre!..." – kezdte 1526 nevezetes eszten-

dejében *Pannónia megvételéről* szerzett históriás énekét Csáti Demeter. *Hárs Ernő Emlékezzünk régiekről* című új kötete tehát évszázadokkal ezelőtti tapadási pontot választott, a magyar irodalmi és történelmi régiségbe kalauzol – noha az archaizálásban nem tartott hajdani poéta-elődjével.

Annál kevésbé, mert a három elbeszélő köteményt és egy verses drámát tartalmazó gyűjtemény valójában inkább Vörösmarty Mihály vagy Arany János nyomdokain halad. Ők szedhették volna rímbe a múlt században – mely irodalomtörténetileg már nem "régiség" – *Hany Istók* legendáját, a *Béla király a Bükkben* krónika-töredékét, a *Jeltűz a hegyalján* kuruc virtusát. E három költői művel a XIX. század üzen, és a népköltészet.

Nem szívvidító egyik "igaz mese" sem. Az 1700-as évek kellős közepén a kapuvári anyakönyvbe bejegyzett torz fiúgyermek sorsában – íme, már abban is! – a *máság* testeült meg. Hany Istók vesszőfutása csak pillanatnyi, reménytelen boldogságot engedett – aztán visszasiüppedt a Hanság mocsarába, hogy az utókor egész mondakört fűzőn személyéhez (Jókai Mór pedig a *Névtelen vár* című regényt). Béla király ország-újraépítő műve ugyan megfogant, de a körképet a szegény, árva, tatárdúlta haza vérzi vörösrre. A hegyaljai jobbágyoknak is jócskán kellett – még utódaikban is – várakozniuk a "szabadító hajnalra". (IV. Bélát többek között Garay János örökítette versebe – ha már úgyis *Az Árpádok* címmel vetett papírra nagyratörő ciklust –, és "Thököly ivadékainak" is szép gazdag irodalmuk van, a mai nagyepikában és ifjúsági prózában például.)

Hárs Ernő nyilván kiválóan ismeri litearitúránk tradícióit a három témakörben. De 1947-ben, 1949-ben és 1985-ben kikíváncozott belőle ez a három veretes, mives (mindháromszor a korproblémákra is fogékony) szöveg. Bizonyára érezte, hogy főként Arany János szellemének hódol az ilyen strófákkal (tucatszám idézhetnénk őket; ez a

Hany Istókból való): "Míg naphosszat ült merengve/ a lápparton egymaga./ kivilágosodott benne/ szörnyűsége tudata./ *Jöjj, ne félj* – enyhébb elembe/ hívta a hab moraja..."

Ezeket az óboros, jó versízeket olyan kupában nyújtja át a költő, amelynek cizelláltsága, kimunkáltsága órá vall. A hat- és hétsoros szakaszokat, a szokatlanabb rímképleteket részesíti előnyben, a négysorosokat is meg-megszaggatja. Egyszóval Arany nyolcsorosaitól, felező tizenketteseitől tartózkodni kíván. Ezért a sok mestერი áthajtás (vagyis enjamment) is. A rímtechnikában, a szókészletben részint folklorkus hatásokat vélünk fölfedezni.

Érdeklődve, az ismerősség érzetével forgathatja a könyvet az olvasó, azt azonban semmiképp sem állíthatnánk, hogy ezek az elbeszélő költemények vetekedhetnének az idén József Attila-díjjal kitüntetett költő és műfordító életművének legjavával. Szolid, szelíd másodlagosság, pedagógiai attitűd lengi be őket, s néha nyilvánvaló az ideologikum túlsúlya az interpretációban.

A gyűjtemény harmóniáját a legterjedelmesebb alkotás, az

1965-re datált dráma, a *Marcus Aurelius halála* biztosítja. Viszonylag sokszereplős, ám arányosan tömör színmű, sőt inkább: oratórium (ez legalább annyira kéri a megzenésítést, mint a *Béla király...*, amiből Szőnyi Erzsébet valóban oratóriumot komponált). Az uralkodó a nyíltság, az erkölcsi heroizmus, a bátor döntés és a hősiesség nagyformátumú, emlékezetes figurájaként jelenik meg.

Hárs Ernő 1920-ban született – Mosonmagyaróvárott. A győri kiadó, a *Hazánk* e kötet publikálásával tisztelgett "földijük" előtt, a szerző pedig a *Hany Istókkal* hajtott fejet – "arrafelé". A vidéki könyvkiadás tipikus, becsülendő értéke ez. Nyilván véletlen – véletlen? –, hogy a szép kis kötet első és hátsó borítójának eleven, természeti zöldjéből is kiragog finoman, tartózkodóan az – *aranyszín*.

/A századvég magyarsága/ Volt már lexikon, legyen még egy: ritka könyvforma ez e hasábokon. Hasznos Who's who jelent meg nemrég: a *Ki kicsoda Kassától Prágáig?* A mű értékelés nélküli címszavakban mutatja be a cseh-

szági és szlovákiai magyar közélet, művészi élet 1223 jeles élő személyiségét.

Illetve – máris pontosítást kell tennünk *A századvég magyarsága* sorozat 1. kötetéről –: mivel az anyaggyűjtést lényegében 1991 nyarán zárták le, e lexikon még döntően a csehszlovákiai viszonyokról tudósít. Kivételesen már elhunyt kiválóság is bekerülhetett, ám (e könyvforma mai nemzetközi gyakorlatának megfelelően) nincs benne, aki ezt nem óhajtotta, vagy semmiféle segítséget nem nyújtott – önmaga adataival kapcsolatosan – a szerkesztőknek.

A *Babits Kiadó* újdonsága így is viszonylag hiánytalan, a politikai életben, a tudományokban, a művészetekben tájékozódni kívánók számára nélkülözhetetlen. Bár teljesen egységes formai elvekkel nem rendelkezik, szakmailag megállja a helyét. A sokféle, igen precíz (bár szintén nem hibátlan) mutató lehetővé teszi, hogy a források, recenziók révén olyan nevekkel is megismerkedjünk, amelyek a cím-szóállományban nem szerepelnek.

Bevezetőként a csehszlovákiai közigazgatás és iskola-rendszer vázlatát ismerteti és őriz egy immár múltba forduló állapotot. Függeléként az 1945, illetve 1948 – és 1991 közötti magyar lapok listáját és leírását éppúgy megkapjuk, mint a kötet bontását születési évek, sőt külön születési napok szerint is. Előbbiből könnyű a biztatóan alacsony átlagéletkorra, a lexikonban szereplők fiatalságára, tetterejére következtetni. Utóbbiból kitűnik, hogy például december 15-én egyetlen ottani híresség sem született, mondjuk szeptember 1-én viszont véletlenül egy futballcsapatra való: tizenegy.

Mivel a lexikonműfajt döntően a hiánytalansága, teljessége minősíti, nem baj, hogy elég szerény érdemekkel is bekerülhetett egyik-másik közszereplő. Szavalóversenyen díjazott kamasznak lenni, magyarként: ez Szlovákia, vagy Csehország magyarsága körében fontos dolog. Ugyanígy mindaz, amit a (hasonmásként megjelenő, a 14. köteténél tartó) *Révai nagylexikon* tervezett segédkönyveinek ezen

1. kötete fősorakoztat, személyekhez kötött tudnivalókban. Az író Dobos Lászlótól a színész Dráfi Mátyáson át Pikáli Gyula közgazdáig, Tirinda Péter parlamenti képviselőig mindazok életrajzát búvárolhatjuk, akikről remélhetőleg tudtunk már többet-kevesebbet (vagy csupán most találkozzunk velük?); akik ma is valahol Kassa és Prága közt tevékenykednek, vagy a közelmúltban Magyarországra, esetleg a világ más fertályára települve igyekeznek hűek maradni szülőföldjükhöz és anyanyelvükhöz.

A Szőke József és Viczián János által szerkesztett lexikon minden magyarországi polgárnak hasznára válik (bizonyára a Cseh Köztársaság és Szlovákia magyarjainak is) – az észak-magyarországi régióban pedig tán még sűrűbben lekerül majd a polcokról.

Horpácsi Sádor

Ardamica Ferenc: Piszokul felhergelve

Nem volt nehéz megjósolni Ardamica előző kötetéről (Tejszínhabos halál, Madách Kiadó, 1991.), hogy vissza fog térni és találni eredeti témáihoz és stílusához. Furcsa paradoxona honunk irodalmának, irodalomkritikájának, hogy miközben Páris Zola és a Germinál hallatlan népszerűségét ünnepli, itthon szinte félve írjuk le a realista jelzőt, mintha az végképp idejét múlttá vált volna a postmodern korában. Kétségtelen, hogy Ardamica témái, világlátása közelebb állnak a realizmus klasszikusaihoz, mint a sokszor rejtvényszerű modernekhez. Ezt a megjegyzést azonban nem kritikának szánom, sőt, hisz maga a közép-európai valóság sem haladta meg érdemben az említett stíluseszmenyt. Az élet küzdelmes, nehéz, s a már meghaladottnak tűnő témák: szegénység, nincstelenség, proletár – lumpenproletár sors is új tartalmakkal aktualitással telítődnek. Ezzel még nem mondtam azt, hogy az Ardamica-novellák a

világirodalom élvonalába sorolnak, de azt igen, hogy szándékuk és színvonaluk tisztességes, tisztos.

Vannak írók, akik életéveik szaporodtával tágitják köreit, új területeket hódítanak meg, azaz úgy váltanak, hogy megújulnak. Nos Ardamica nem ilyen író. Nem egészen pontos hasonlattal ő inkább egyre mélyebbre ás, újra és újra bejárja élete eddigi tereit. Egyik ilyen szomorúan visszatérő témája a szülés közben megsérült kisfiú korai halála